

СИСТЕМНА ВМОТИВОВАНІСТЬ ВІЛЬНОГО ВАРІЮВАННЯ ДИФТОНГІВ У СТРУКТУРІ ВЛАСНИХ НАЗВ: СКЛАДОВА СТРУКТУРА СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

Ганна ПОЛІЩУК (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються особливості системної вмотивованості вільного фонемного варіювання дифтонгів у фонемному складі власних назв в аспекті південноанглійської та загальноамериканської норм вимови на матеріалі лексикографічних джерел, яка полягає в існуванні тісного зв'язку між варіюванням дифтонгів і такою характеристикою слова, як його складова структура. Описано різницю у варіюванні дифтонгів у загальних та власних назвах.

Ключові слова: вільне фонемне варіювання дифтонгів, південноанглійська вимова, загальноамериканська вимова, власні назви, складова структура слова, лексикографічні джерела.

The paper investigates the problem of phonemic variation of diphthongs in the composition of proper names in Received Pronunciation and General American Pronunciation on the basis of its lexicographic sources and the connection of free phonemic variation of diphthongs with syllabic characteristics of the word. The author draws attention to the changes in the pronunciation of diphthongs presented in contemporary pronunciation dictionary Longman Pronunciation Dictionary.

Key words: free phonemic variation of diphthongs, Received Pronunciation, General American Pronunciation, proper names, syllabic structure of the word, lexicographic sources.

Дана стаття присвячена дослідженню системної вмотивованості вільного фонемного варіювання дифтонгів у кодифікованих нормах вимови британського та американського варіантів англійської мови у власних назвах, а саме його взаємозв'язку зі складовою структурою слова. У працях вітчизняних та зарубіжних науковців (Д.П. Венцкуте, Г.Є. Мальковського, Г.П. Торсуєва, В.Ю. Парашук, Дж. Веллза, А. Гімсона, А.В. Поліщук) висвітлювались різні аспекти вільного фонемного варіювання (ВФВ), проте у наведених джерелах варіюванню дифтонгів саме у структурах власних назв не приділялось уваги, оскільки власні назви як складова частина мовної комунікативної системи потребують окремого розгляду.

Отже, вирішено встановити зв'язок між варіюванням дифтонгів та складовою структурою слова саме у структурі власних назв у зв'язку з тим, що використання в межах даної роботи системного підходу до аналізу мовних явищ передбачає орієнтацію дослідження на розкриття цілісності об'єкта, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у єдину теоретичну картину [2:5].

Вплив системи мови на її звуковий склад найяскравіше виявляється у фонетичній організації повнозначних одиниць, у першу чергу слова, сегментна організація якого склалася, з одного боку, під дією антропофонічних факторів, з іншого, – під впливом фонологічних, морфологічних, лексико-граматичних та інформаційних факторів [3:29].

Оскільки власні назви складають значну частину соціокультурного контексту мови і мовної картини світу та покривають усе культурно значуще поле фонових знань [12:172], вважаємо, що варіювання дифтонгів саме в цьому прошарку лексики потребує детального висвітлення, оскільки помітно поглибить знання про вільне фонемне варіювання дифтонгів у зв'язку з загальною тенденцією до розгляду мовних одиниць з погляду їх комунікативної значущості.

Раніше ми розглядали ВФВ дифтонгів південноанглійської (RP) та загальноамериканської (GA) вимовних норм у порівняльному плані, що було зроблене нами на матеріалі загальних назв [8], також досліджувались тенденції варіювання як британських, так і американських дифтонгів у структурі власних назв [9,10], а вплив системи мови на варіювання дифтонгів на матеріалі власних назв не був предметом спеціального дослідження. Саме цим зумовлюється актуальність обраної теми, яка визначається необхідністю виявлення сучасних тенденцій у вимовній нормі британського та американського варіантів англійської мови, що є важливим при навчанні усного мовлення, а також у встановленні особливостей їхнього функціонування в усному мовленні. Згідно з викладеним вище, комплексне дослідження фонемного варіювання дифтонгів на рівні фонемної структури слова передбачило пошук системотворчих факторів, які сприяють або обмежують ВФВ під впливом інших характеристик слова як багатоаспектної одиниці.

У результаті суцільного обстеження 225,000 слів сучасного словника вимови Longman Pronunciation Dictionary за редакцією Дж.Веллза (LPD – 2008), який відображає два типи вимови: південноанглійський та загальноамериканський, нами виділені фонемні варіанти 7829 лексем, у фонемній структурі яких має місце ВФВ дифтонгів, що складає 3,48% від загальної кількості слів, зареєстрованих у словнику LPD – 2008. 93,5% випадків ВФВ становить варіювання дифтонгів американського варіанта з дифтонгами британського варіанта, 5,85% – ВФВ серед дифтонгів RP, 0,65% – ВФВ серед дифтонгів GA. Далі нашу увагу сконцентровано на дослідженні процесу ВФВ дифтонгів південноанглійської та загальноамериканської вимовних норм з урахуванням силабічної структури слова. Отже, досліджуємо ВФВ у складі складу як структурного елемента слова.

Серед категорій і понять мовознавства склад займає важливе місце, оскільки склад – один із елементів складної системи, якою є мова, пізнати котру неможливо без виявлення цілісних властивостей цієї множини елементів, зв'язків і відношень, що мають місце як в самому об'єкті, так і в його взаємовідношеннях із навколишнім оточенням [11:11]. У зв'язку з тим, що в сучасному мовознавстві проблему складу називають однією з найскладніших, відзначимо, що в межах даного дослідження нас цікавить фонологічний склад, оскільки аналіз вільного фонемного варіювання дифтонгів здійснено у фонологічному аспекті.

У нашому дослідженні, слідом за М.І.Лекомцевою [5:107], ми визначаємо склад як фонемну послідовність змінної довжини, у межах якої діють властиві для даної мови закони сполучуваності фонем. Силабічна структура слова включає кількість складів, їх склад, можливе положення в слові.

Л.Г.Зубкова вважає склад передусім вимовною і, відповідно, мовленнєвою одиницею [4:130]. Однак єдність мови і мовлення виявляється вже в тому, що мова має лінійний характер, який виключає можливість вимови двох елементів одночасно. Внаслідок лінійності мови синтагматика звукових одиниць споконвічно орієнтована на вимовність. Отже, у цьому розумінні склад набуває мовного статусу і визначається однією з рамкових одиниць розподілу та сполучуваності фонем. Саме склад, з точки зору Л.В.Бондарко, забезпечує найбільш повне використання фонетичної інформації, а складова (силабічна) структура надає можливість вибрати із цієї фонетичної інформації те, що необхідне для фонемної ідентифікації, відповідно, склад – це та мінімальна звукова послідовність, що забезпечує реалізацію фонемної послідовності [1:175, 179].

Склад розглядається лінгвістами як мінімальна вимовна одиниця, центром або ядром якої є голосний звук, а на периферії розташовуються приголосні [15:697]. Мінімальний він тому, що вимовні рухи, необхідні для того, щоб утворилось слово або речення, неможливо розчленувати на комплекси менші, ніж склад, який саме тому вважається не лише послідовністю звуків, а такою послідовністю, яку об'єднує загальна ознака: загальна артикуляторна програма, що лежить в основі організації вимовних рухів під час утворення складу. Функціональне навантаження складу пов'язане з організацією звукової матерії мови: без тієї чи іншої складової структури, без суворих закономірностей групування в складі було б неможливим поєднання фонем у потоці мовлення та в складі експонентів самостійних одиниць мови [14:36; 6:81; 17:106-107].

Необхідно відзначити, що саме з поняттям складу тісно пов'язано поняття дифтонга, який у межах нашого дослідження і визначається як поєднання двох голосних саме в межах одного складу [див. також 6:82; 17:31 та ін.]. Дифтонгу як складній функціональній одиниці мови, притаманний саме критерій силабічної неподільності. Це означає, що початковий та кінцевий елемент дифтонга не можуть розпадатись на два склади навіть при повільній вимові [13:125], що є визначальним у наданні йому монофонемного статусу в сучасній англійській.

На даному етапі встановлюємо, власні назви якої складової довжини виявляють ВФВ дифтонгів у вимовних нормах досліджуваних варіантів. Дослідниками встановлено, що максимальна кількість складів в англійській мові не перевищує дев'яти складів, а найбільша кількість слів розміщена в інтервалі від двох до п'яти складів [7:19].

Аналізу складової довжини власних назв, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів, передувало силабічне членування експериментального матеріалу, а у зв'язку з тим, що питання складоподілу вважається актуальним у сучасних фонетичних дослідженнях і погляди лінгвістів з цього питання розходяться [11:14], коротко узагальнимо основні правила силабічного членування. В англійській мові існує три найбільш авторитетні точки зору на цю проблему, а саме:

1. Приголосний в інтервокальній позиції обов'язково відходить до наступного голосного.
2. Складоподіл залежить від довготи голосного складоносця. Ця точка зору відноситься до орфографічного складоподілу і використовується для фонетичного складоподілу [11:15].
3. Третя точка зору розповсюджена в сучасній фонології і включає такі правила:
 - а) межа складу проходить у місцях меж слів і також збігається з морфемною межею між елементами складних слів;
 - б) африкати не розділяються;
 - в) де а) та б) дозволяють фонотактичні правила, приголосні відходять до того голосного, який є більше наголошеним, ніж інші, чи у випадку, якщо голосні наголошені однаково, – до попереднього [16: XIX].

У нашому дослідженні ми керувались фонологічними критеріями складоподілу, запропонованими автором LPD – 2008 Дж.Веллзом: [LPD – 2008:XXVII]: складоподіл не повинен порушувати силабічну структуру слів англійської мови: необхідно так поділяти слова на склади, щоб приголосні приєднувались до найбільш наголошеного голосного. Слабкий голосний вважається менш наголошеним, аніж ненаголошений сильний голосний.

Отже, силабічному членуванню було піддано корпус власних назв (RP) матеріалу спостереження у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів. Серед одиниць, що виявляють ВФВ дифтонгів британського варіанта, представлені власні назви, починаючи з мінімальної складової довжини в 1 склад (6,6%): Stein /staɪn/, Bowles /bəʊlz/ і до максимальної – 5 складів (2,6%): Anastasia /ænə'steɪziə/, Michelangelo /maɪkəl'ændʒələʊ/. Нагадаємо, що у фонемних структурах загальних назв максимальна кількість складів з ВФВ дифтонгів британського варіанта складала 8 складів і в цілому фонемні варіанти односкладових і багатоскладових (у п'ять, шість, сім, вісім складів) слів мали незначне поширення в матеріалі дослідження – 27,72% – британський варіант, 22,19 % – американський варіант [8:13].

Аналіз експериментального матеріалу показав, що ВФВ дифтонгів у фонемних структурах власних назв південноанглійської вимовної норми властиве, головним чином, двоскладовим словам, що складає 48,7% випадків, наприклад: Beighton /'beɪtən/, Bourbon

/bʊəbən/; трискладовим – 31,2% випадків, наприклад: Florentine /'flərəntaɪn/, Aznavour /'æznəvʊə/; і чотирискладовим – 10,9% випадків, наприклад, De Valera /dəvə 'leərə/, Copenhagen /,kæʊrən'heɪɡən/, що підтверджує твердження В.О.Московича [7] про те, що саме в цьому інтервалі (від 2 до 5 складів) знаходиться більшість слів англійської мови. Цим також пояснюється мінімальна участь у ВФВ багатоскладових слів, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів, оскільки вони мають складну морфологічну структуру, яка важка для сприйняття й ускладнює процес комунікації, що особливо стосується власних назв: лише 2,6% випадків становить ВФВ п'ятискладових слів. Відзначимо також, що дифтонги /eɪ/, /aɪ/ та /əʊ/, які належать до ядра варіювання [див. ст.9:515], найчастіше варіюють саме у двоскладових словах: /eɪ/ – 46% випадків, /aɪ/ - 39,7% випадків та /əʊ/ – 56,1% випадків у матеріалі спостереження. Дифтонги основної підсистеми варіювання, а саме /ʊə/ та /aʊ/, також найчастіше варіюють саме у двоскладових словах, відповідно 30,3% та 70,4%, але не зафіксовано жодного випадку їхнього варіювання у п'ятискладових словах.

Аналогічні дані були помічені нами при аналізі складової довжини власних назв, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів загальноамериканської вимовної норми. Корпус цих слів представлений у матеріалі спостереження одиницями із мінімальною складовою довжиною в один склад (6%): Brome /broʊm/, Gower /gaʊər/; до максимальної – у чотири склади (8%): Aesopian /i:'soʊpiən/, Cuyahoga (river name) /,kaɪə'hoʊɡə/. Жодного випадку варіювання дифтонгів загально американської вимовної норми у п'ятискладових словах не зафіксовано у нашому матеріалі.

ВФВ дифтонгів загальноамериканської вимовної норми властиве переважно двоскладовим словам, що складає 56% випадків, наприклад: Sabine /'seɪbɑɪn/, Colman /'kɒlmən/; трискладовим – 30% випадків, наприклад: Paraguay /'perəɡwaɪ/, Paracetamol /,pɑ:pi'eɪtəɪ/.

Узагальнено викладене вище в табл. 1.1, де у першій колонці представлені дифтонги RP/GA, у другій – розподіл аналізованих слів за кількістю складів від 1 до 5 в обох варіантах, також наведені дані про ВФВ певного дифтонга (у відсотках) у певному складі.

Таблиця 1.1.

ВФВ дифтонгів RP та GA у власних назвах в залежності від довжини складу (%)

Дифтонг	Кількість складів														
	1		2		3		4		5						
	RP	GA	RP	GA	RP	GA	RP	GA	RP	GA					
ɪ	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11					
aɪ	7,7		39,7	33,3	41	66,7	9		2,6						
eɪ	4		46	75	29,8	12,5	14,5	12,5	5,7						
ɪ	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11					
oɪ	20		50	100	30										
əʊ/oʊ	6,5	5,9	56,1	55,9	28,8	29,4	8,6	8,8							
aʊ	7,4	100	70,4		14,8		7,4								
ɪə	8		44		24		20		4						
eə			54,5		27,3		9,1		9,1						
ʊə	12,1		30,3		45,5		12,1								
Всього:	6,6		48,7		31,2		10,9		2,6						
		6		56		30		8							

Проаналізувавши власні назви, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ

дифтонгів в RP та GA залежно від їхньої складової довжини, приходимо до висновку, що в сучасній англійській мові найбільш широко представлені “вільні” фонемні варіанти дифтонгів у власних назвах із з довжиною у два склади – для обох досліджуваних варіантів; три і чотири для RP; три для GA – 90,8% корпусу матеріалу спостереження в південноанглійській вимовній нормі; 86% – корпусу матеріалу спостереження в загальноамериканській вимовній нормі. Фонемні варіанти односкладових і багатоскладових слів (у п’ять складів) мають порівняно невелике розповсюдження (9,2% корпусу матеріалу дослідження в RP; жодного випадку – у GA).

У межах цієї статті неможливо охопити все коло питань, пов’язаних з досліджуваною проблемою. Вбачаємо перспективним вивчення специфіки функціонування дифтонгів у фонемних структурах власних назв у різних вимовних нормах англійської мови. Остаточні висновки про системну вмотивованість вільного фонемного варіювання дифтонгів англійської мови можуть бути зроблені після дослідження як британських, так і американських дифтонгів у структурах власних назв, а саме: їхньому зв’язку з акцентними характеристиками власних назв, з фонемною довжиною та морфемною структурою, з етимологією власних назв.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарко Л.В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи. – Л.: Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1981. – 197 с.
2. Дворжецкая М.П. Единство системного и коммуникативно-функционального анализа просодии связанного текста // Изучение динамического аспекта сегментных и супraseгментных единиц звучащего текста / Под ред. М.П. Дворжецкой. – К.: КПИИЯ. – 1988. – С. 5-11.
3. Зубкова Л.Г. Системная мотивированность звуковой формы слова // Фонология и просодия слова. Сб. науч. тр. – М.: МГПИИЯ. – 1984. – С. 29-43.
4. Зубкова Л.Г. Фонологическая типология слова. – М.: Изд-во УДН, 1990. – 256 с.
5. Лекомцева М.И. Типология структур слога в славянских языках. – М.: Наука, 1968. – 224 с.
6. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. – М.: Высшая школа, 1975. – 328 с.
7. Москович В.А. Глубина и длина слов в естественных языках // Вопросы языкознания. – 1967. – №6. – С. 17-33.
8. Поліщук Г.В. Норма і варіативність у системі дифтонгів британського та американського варіантів англійської мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04/ Київськ.нац.лінгв.ун-т. – К., 2002. – 19 с.
9. Поліщук Г.В. Варіювання британських дифтонгів у власних назвах (на матеріалі лексикографічних джерел). – Наукові записки. – Випуск 105(1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім.В.Винниченка, 2012. – с. 513-518.
10. Поліщук Г.В. Варіювання американських дифтонгів у власних назвах (на матеріалі лексикографічних джерел). – Наукові записки. – Випуск 119. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім.В.Винниченка, 2013. – с. 122-127.
11. Романова О.А. Фонемна структура складу в текстах різних функціональних стилів: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – Луцьк, 1999. – 324 с.
12. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики. – М.: АСТ: Астрель: Хранитель, 2007. – 286с.
13. Торсуев Г.П. Фонетика английского языка. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1950. – 332 с.
14. Cygan J. Aspects of English Syllabic Structure. – Wroclaw: Wroclawskie t-wo nauk, 1971. – 145 p.
15. Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Longman Group UK, 1990. – 802 p.
16. Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2000. – Second ed. – 870 p.
17. Roach P. Introducing Phonetics. – L.: Penguin Books, 1992. – 128 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. LPD–2008 = Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2008. – Third ed. – 922 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Поліщук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фонетика англійської мови.